

и профессиональной этики — важная составляющая эффективной и социально адекватной профессиональной деятельности субъекта в условиях современного общества.

Ключевые слова: мораль, этика, ответственность, деятельность, личность, общество.

PROBLEM RESPONSIBLE PERSON IN THE CONTEXT OF ETHICS AND PROFESSIONAL ETHICS

Manuilov E. M.

The concept of moral and ethical responsibility of professionally-personality. It is proved that the responsibility of the individual in the context of morality and ethics professional important component of effective and socially adequate professional subject's activity in the conditions of modern society.

Key words: morality, ethics, responsibility, work, personality, society.

УДК 008.17

М. Б. Ценко, кандидат філософських наук, доцент

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Розглянуто проблему комунікативної компетентності юристів. З'ясовуючи специфіку понять «мовна», «мовленнєва» та «комунікативна» компетентності, проаналізовано сутність і структуру комунікативної компетентності. Виявлено деякі причини незадовільного ставлення майбутніх фахівців до своєї професійної мовленнєвої практики. Висунуто пропозиції щодо можливостей вищого навчального закладу в процесі формування комунікативних здатностей молоді.

Ключові слова: професійні вимоги, компетентнісний підхід, комунікативна компетентність, мовна компетентність, моральна компетентність, психологія спілкування, мова правознавчого спрямування.

Актуальність проблеми. Питання про комунікативну компетентність завжди постає, коли йдеться про якісні характеристики діяльності людей тих професій, у яких фахівці мають справу з людьми. До числа таких професій належить і діяльність юриста.

Зміст професії юриста становить складну, багатокomпонентну систему видів діяльності, серед яких невід'ємними складовими виступають взаємодія з учасниками правовідносин, безпосередня комунікація з людьми. Отже, формування комунікативної компетентності у майбутніх юристів є одним із важливих завдань, які повинен ставити навчальний заклад, що готує фахівців у галузі права.

Метою статі є дослідження сутності комунікативної компетентності як однієї із значущих складових професіоналізму юриста.

Аналіз останніх джерел і публікацій показує, що термін «комунікативна компетентність» виник у контексті комунікативно орієнтованої лінгвістики у другій половині ХХ ст. Починаючи з американського лінгвіста Д. Хаймза та М. Н. Вятютнева, який увів дане поняття у вітчизняний науковий простір, цей феномен (комунікативна компетентність) різноманітно досліджується, набирає нових значень, пояснень та значущості.

Початкові дослідження тлумачили комунікативну компетентність як здатність особи спілкуватися у певних видах діяльності (трудовій, навчальній), задовольняючи свої інтелектуальні потреби. Тривалий час комунікативна компетентність розглядалася в досить вузькому розумінні, коли здатність до спілкування пов'язувалася з мовними характеристиками особистості. Наприклад, Д. І. Ізаренков писав, що комунікативна компетентність є здатністю людини до спілкування в деяких, або всіх видах мовленнєвої діяльності. Ця здатність може бути чи природною, чи соціально організовано вихованою [3, с. 55]. Багато науковців досліджували комунікативну компетенцію у межах аналізу та деталізації структури мовної та мовленнєвої компетенцій. Так, М. Халідей і Р. Валетт розглядали комунікативну компетентність як функціональну основу використання мови в процесі спілкування. Ш. Гез, М. Фіноккіаро та С. Савиньон характеризували комунікативну компетентність не тільки як вміння функціонально володіти мовою, а й як здатність свідомого врахування соціолінгвістичної ситуації, врахування доречності вживання певних мовних одиниць тощо.

Поглиблення та розширення поняття, що розглядається, пов'язане із швидким розвитком цивілізаційних процесів, економічними, політичними змінами у суспільстві, ускладненням соціальних, зокрема трудових, відносин тощо наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Комунікативна компетентність стала об'єктом дослідження таких науковців, як В. Беліков, Ф. Бацевич, Т. О. Вольфовська, І. Горелов, А. В. Кордонська, Л. Крисін, Л. Масенко, Л. Островська, Н. Шумарова, Є. В. Арцишевська, М. К. Кабардов, Є. А. Смирнова, Є. М. Решетнікова та ін. Вони, по-різному визначаючи поняття комунікативної компетентності, зосереджують увагу на її певних важливих компонентах, проте стратегічна ідея у них спільна: комунікатив-

на компетентність визнається як сукупність особистісних комунікативних якостей, сформованість відповідних навичок та вмій, а також здатність людини кваліфіковано здійснювати акти спілкування у ситуаціях, обумовлених соціальними потребами та метою успішного функціонування у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Сферою професійних обов'язків юриста є забезпечення існування та функціонування правової системи держави. Право, регулюючи правові відносини в суспільстві, забезпечує правовий порядок і організованість у визначених законами сферах життя. Юристи під час виконання своїх професійних обов'язків беруть участь в організації та впорядкуванні відносин між державою і громадянами, між організаціями і підприємствами, між членами суспільства в процесі розв'язання їх проблем, які часто мають суперечливий і доленосний характер.

Зміст професії юриста становить складну, багатокомпонентну систему видів діяльності, серед яких невід'ємними складовими виступають взаємодія з учасниками правовідносин, безпосередня комунікація з людьми. Отже, формування комунікативної компетентності у майбутніх юристів є одним із важливих завдань, які повинен ставити навчальний заклад, що готує фахівців у галузі права. На сучасному етапі підготовки фахівців недостатньо оцінюється значення власне комунікативних здібностей юристів. Навчання обмежується мовною підготовкою та гіпотетичними уявленнями про комунікативні знання, вміння та навички як такі, що самостійно, довільно розвиваються. Проте недостатня комунікативна підготовка часто призводить до багатьох непорозумінь, складнощів та проблем у процесі здійснення молодими юристами професійної діяльності.

Вимоги, які висуваються сьогодні роботодавцями до молодих фахівців — юристів, можна поділити на дві великі групи. До першої слід віднести вимоги щодо загальної та спеціальної юридичної освіченості юриста, наявності фундаментальних, актуальних та практично значущих знань з права. Сучасний швидкий темп змін у сфері правопорядку впливає на характер діяльності фахівця, який повинен мати такі знання за змістом, глибиною, всебічністю, котрі б задовольняли потреби сучасних правових відносин.

Важливе значення мають спеціалізовані юридичні знання, а також уміння та навички їх практично застосовувати. Спеціалізована підготовка має прикладне значення і тому, що чим більш високий рівень такої підготовки, тим більш результативною буде практика юриста.

Другу групу становлять вимоги щодо рівня соціальної адаптованості та професійно-комунікативної компетентності. Сукупність елементів цієї групи можна назвати соціокультурною характеристикою фахівця. Змістовно

така характеристика відображає соціальну поведінку юриста у суспільстві, колективі, взаємодії із суб'єктами правових відносин на моральному, етикетному та раціонально-професійному рівнях, уміння налагоджувати стосунки, рівень сформованості комунікативної свідомості, настанов, навичок та вмінь адаптуватися у спілкуванні тощо.

Характеристики, віднесені до другої групи професійних вимог, що ставляться до майбутніх юристів, мають не другорядне значення, а часто і переважають у процесі прийняття фахівців на роботу. Такий стан обумовлений двома основними чинниками: змістом загальної юридичної освіти та сучасним станом суспільних відносин. З одного боку, вищі юридичні навчальні заклади надають фундаментальну юридичну освіту, яка засвоюється якісно по-різному кожним студентом. І навіть найкращі студенти після зарахування на роботу обов'язково вдосконалюватимуть свої знання та опануватимуть безпосередню спеціалізацію. Це усвідомлюють і передбачають роботодавці. З другого боку, соціальні відносини у суспільстві стають все більш напруженими, люди складно знаходять спільну мову навіть у простих суперечливих ситуаціях; конфліктні ж ситуації можуть призвести до непоправних наслідків. Отже, юристи, які мають соціально позитивний баланс, морально врівноважені, комунікативно компетентні тощо набувають більшого значення в ситуаціях професійної співпраці з людьми.

Слід зазначити, що якості та здібності комунікативної компетентності не є природними, їх формування мусить бути свідомим, цілеспрямованим, обумовленим професійними потребами. На відміну від юридичних знань, які постійно здобуватимуться і вдосконалюватимуться фахівцем у практичній діяльності, знання щодо норм соціальної (в тому числі професійної) поведінки і комунікативні знання та здібності повинні набуватися протягом навчання, оскільки часу та можливостей для засвоєння цього в процесі виконання службових обов'язків не передбачається. Таким чином, формування та виховання комунікативної компетентності є завданням вищого навчального закладу.

Ефективність та оптимальність цього напряму навчальної діяльності передбачають осмислення поняття «комунікативна компетентність», його структури та функціонального навантаження. У розгляді цього поняття ми використовуємо етичний, психологічний, лінгводидактичний та соціально-педагогічний підходи.

Комунікативна компетентність як комплекс певних знань, якостей, умінь та навичок є такою здатністю людини, що забезпечує оптимальні умови спілкування та досягнення його мети.

Формування комунікативної компетентності має спиратися на розуміння її змістовних структурних елементів. Зазначимо, що більшість науковців

розглядають дане поняття з позицій соціолінгвістики. Тому в їхніх теоріях увагу зосереджено на мовній та мовленнєвій компетенціях/ компетентностях.

На наш погляд, комунікативна компетентність — більш глибоке і складне явище, для характеристики якого недостатньо лінгвістичного підходу. Оскільки означена компетентність забезпечує один з найвагоміших, найскладніших у сучасному світі видів діяльності — комунікативну, виникає потреба розглядати її комплексно, крізь призму етичного, лінгвістичного, соціально-психологічного підходів.

Будь-яке спілкування, усне чи писемне, — це взаємодія осіб, особистостей, людей, що виконують певні функціональні ролі. Ефективність спілкування безпосередньо залежить від морально-позитивної атмосфери, яка не тільки створюється протягом спілкування, а, насамперед «запрограмована», задана моральними настановами комунікативно компетентної людини. Отже, першим елементом здатності, що розглядається, є моральна та етична компетентності особи. Під цим розуміємо, по-перше, сформованість морально-ціннісних орієнтирів людини, і, по-друге, етико-професійну освіченість, яка передбачає знання загальної і професійної етики спілкування та свідоме, раціональне використання цих знань у професійному спілкуванні.

Наступні два елементи близькі, пов'язані між собою, але їх слід розрізняти — це мовна компетентність та мовленнєва компетентність.

Мовна компетентність полягає у володінні мовою в межах нормативної граматики та літературного словника, тобто знання мовного коду, знання та усвідомлення комунікативних законів і умов здійснення акту спілкування, а також способів і засобів їх застосування чи утримання від них.

Мовленнєва компетентність спирається на мовно-комунікативну підготовленість і реалізується через мовленнєві вміння та навички: вміння говорити, слухати, виступати, брати участь у діалозі, сприймати та відтворювати мовні тексти функціональної спрямованості. Для фахівців — юристів важливою складовою цієї компетенції є практичне володіння професійною лексикою і в усному, і у писемному варіантах, здатність послуговуватись офіційно-діловим стилем, творчо використовувати мовні засоби, суворо дотримуватися норм мови, забороняти грубі висловлювання та позанормативну лексику, вільно адаптуватися в конкретній ситуації спілкування. Тобто мовленнєва компетентність юриста повинна гіпотетично наближатися до елітарного рівня практичного володіння мовою.

Наступним елементом комунікативної компетентності є здатність до соціально-психологічної взаємодії. Основою цієї компетентності є, безумовно, знання людської психології та психології спілкування, які у відповідній ситуації реалізуються через комунікативні канали. Вміння та навички, що забезпечують соціально-психологічний комфорт спілкування, такі: розумін-

ня себе, своїх мотивів, мети, завдань спілкування, розуміння співрозмовника, врахування його потреб, почуттів, мети тощо, адекватна оцінка ситуації, розпізнавання потенційного конфлікту та знання можливих способів запобігання конфлікту або шляхів його подолання, вміння їх застосовувати, досягати результатів.

Комунікативна кваліфікованість доповнюється таким елементом, як етикетна компетентність, що полягає у знанні та виконанні мовного етикету та етикету поведінки у процесі спілкування. Етикетні норми забезпечують форму і загальну організацію комунікації, яка, особливо у професійному спілкуванні, створює передумови взаємної поваги, порозуміння та найефективнішого вирішення справ.

Розгляд структурних елементів комунікативної компетентності свідчить про те, що така здатність не є природною, притаманною людині від народження. Це сукупність знань, більшість із яких може бути опанована тільки у вищому навчальному закладі. Поряд із цим під час навчання студенти повинні мати змогу оволодіти відповідними вміннями та здобути навички кваліфікованого спілкування.

Процес формування комунікативної компетенції є складним і тривалим, що впливає із розуміння розглянутих складових цього феномену. Досягнення оптимальних результатів комунікативної підготовки майбутніх юристів знаходиться у площині комплексного підходу до організації цілеспрямованого навчання. Тобто на формування комунікативної компетентності повинні бути спрямовані декілька навчальних курсів, інтегративним спрямуванням яких має бути визначена мета.

У межах комунікативної компетентності фахівець повинен реалізувати декілька компетенцій. Базовими є мовна і мовленнєва компетентності, розвиток яких — завдання навчального курсу «Українська мова за правознавчим спрямуванням».

Теоретичний курс цієї дисципліни спрямовано на формування професійної мовної свідомості та вирішення таких завдань:

- надати знання про законодавчу мовну основу майбутньої професійної комунікативної діяльності;
- з'ясувати специфіку, функції мови правознавчого спрямування;
- розтлумачити стилістичну диференціацію сучасної української мови, акцентуючи увагу на стилі безпосередньої професійної комунікації;
- окреслити вимоги до культури усного та писемного мовлення.

З метою наближення мовної теорії до сфери її практичного застосування студенти повинні бути ознайомлені:

- з фаховою термінологією і фразеологією, їхніми значеннями, джерелами запозичення, доречністю застосування;

– з основними видами загальноканцелярських, цивільних процесуальних, кримінальних процесуальних документів, вимогами до них та основними принципами укладання ділових паперів.

Однією із складових теоретичного курсу є викладення основ усної публічної комунікації у професійній діяльності юриста, зокрема:

- особливостей, вимог, форм усного професійного спілкування;
- видів, жанрів, мовних засобів публічного виступу;
- мовної специфіки нарад, юридичної консультації, судової промови, службової телефонної розмови тощо;
- службового мовного етикету професійного спілкування.

Лекційний курс «Українська мова за правознавчим спрямуванням» у юридичному вищому навчальному закладі повинен виходити за межі мовознавства і будуватися на комплексі психолінгвістичних, соціально-психологічних, правознавчих, етичних засад. Із цього погляду для студентів розширюється простір для серйозного, глибокого осмислення змісту професійної комунікації, усвідомлення її значущості та особистої відповідальності перед громадянами за якість своєї комунікативної діяльності.

Практичні заняття мають на меті вдосконалення мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців:

- навчити студентів використовувати мовні засоби, професійні термінологічні конструкції, «відшліфовувати» граматичну будову писемного мовлення;
- удосконалити усне мовлення з урахуванням професійних потреб і вимог.

У процесі викладання означеного курсу виявилася низка проблем мовного і позамовного змісту, що потребують уваги викладацького колективу в цілому. Зокрема, студенти недостатньо серйозно усвідомлюють значення культури мовлення у майбутній діяльності. Це зумовлено декількома причинами. По-перше, більшість молодих людей мають невисоку мовну освіту і мовленнєву культуру. Проте це дозволило їм вступити у вищий навчальний заклад. По-друге, мовне оточення (батьки, друзі, засоби масової інформації, публічні особи, викладачі тощо), що, як правило, повинно надавати зразки мовного поведіння і поважного ставлення до мови, насправді демонструє безграмотність і байдужість до якості мовлення. По-третє, мовленнєва компетентність фахівців — юристів є досить низькою, правові документи, нормативно-правові акти містять багато помилок з точки зору нормативності української мови.

Така ситуація, яка тим паче не засуджується громадськістю, сприймається молодими людьми як норма або як така, що не заслуговує на увагу. Отже,

протягом навчання студент повинен отримати не тільки знання щодо мови правознавчого спрямування, а й сформувати свідоме моральне, громадянське та професійне ставлення до будь-якої мови, якою він буде працювати.

Це у свою чергу передбачає розуміння передусім таких основоположних позицій: високий рівень комунікативної компетентності є показником: загального рівня виховання, освіченості, рівня спеціальної професійної підготовки, якості ставлення (поваги чи неповаги) до себе, своєї професійної діяльності, співрозмовника, самої мови, уміння свідомо ставитися до комунікації, будувати її, оперувати комунікативними одиницями тощо.

Зрозуміло, що більшу частину завдання стосовно формування мовної свідомості виконують викладачі курсу української мови. Разом із тим колектив навчального закладу не може залишатись осторонь і створювати своїм мовним поведженням загальну високу мовно-культурну ситуацію.

Повертаючись до проблеми комунікативної компетентності, важливо звернути увагу на те, що її складовими, крім мовної і мовленнєвої, є моральна та етична компетентності, і соціально-психологічна компетентність. Формування цих складових є, безумовно, завданням навчальних курсів «Етика», «Соціальна психологія», «Ораторське мистецтво». Ці навчальні дисципліни мають бути узгоджено спрямованими на формування комунікативних умінь і навичок. Плідними могли б стати такі заходи: внутрішньовузівські мовні конкурси, дебати, виступи тощо, організовані викладачами відповідних навчальних курсів, у яких студенти розвивали б свої здібності, набиралися досвіду ділової комунікації, формували власні мовні і професійні настрої, принципи.

Висновки. Програма вдосконалення та модернізації української освіти містить положення про необхідність реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі, що передбачає формування у майбутніх фахівців базових і професійних компетентностей. Серед них значуще місце посідає саме комунікативна компетентність, адже йдеться не тільки про мовні та мовленнєві здатності, а й про вміння встановлювати контакти, організувати і здійснювати ефективне спілкування на оптимальному рівні вирішення професійних завдань.

Таким чином, комунікативна компетентність є складним соціально-функціональним феноменом, що стає притаманним людині як результат цілеспрямованого навчання та виховання, а також саморозвитку особистості.

З огляду на значущість комунікативної діяльності в професії юристів, система юридичної освіти має всі можливості забезпечити умови для теоретичного і практичного засвоєння та формування комунікативної компетентності своїх випускників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Бібік Н. М. Компетентність у навчанні / Н. М. Бібік // Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України ; відп. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 408–409.
3. Вятютнев М. Н. Понятие о языковой компетенции в лингвистике и методике преподавания иностранных языков / М. Н. Вятютнев // Иностр. языки в школе. – 1975. – № 6. – С. 55–64.
4. Кордонська А. В. Формування мовленнєвої компетенції студентів на заняттях української мови за професійним спрямуванням / А. В. Кордонська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kordonska-av-formuvannya-movlennevoyi-kompetentsiyi-s>.
5. Крысин Л. П. Социолингвистика / Л. П. Крысин, В. И. Беликов. – М. : Изд-во Рос. гос. гуманит. ун-та, 2001. – 439 с.
6. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К. : К. С. К., 2003. – 296 с.
7. Островська Л. Особливості формування мовної компетенції студентів економічних ВНЗ Донеччини / Л. Островська, І. Беганська // Донец. вісн. наук. т-ва ім. Т. Г. Шевченка. – Донецьк, 2009. – Т. 26. – С. 141–150.
8. Трубачева С. Е. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі / С. Е. Трубачева // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К. І. С., 2004. – 112 с. – (Б-ка з освітньої політики).

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ

Ценко М. Б.

Рассмотрена проблема коммуникативной компетентности юристов. Выясняя специфику понятий «языковая», «речевая» и «коммуникативная» компетентности, проанализированы сущность и структура коммуникативной компетенции. Установлены некоторые причины неудовлетворительного отношения будущих специалистов к своей профессиональной речевой практике. Выдвинуты предложения относительно возможностей высшего учебного заведения в процессе формирования коммуникативных способностей молодежи.

Ключевые слова: профессиональные требования, компетентностный подход, коммуникативная компетентность, языковая компетентность, моральная компетентность, психология общения, язык правоведческой направленности.

CREATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE LAWYERS

Tsenko M. B.

The problem of communicative competence of lawyers is considered. During the determining the specific concepts: language, speech and communicative competence the author has analyzed the nature and structure of communicative competence. Some reasons for the poor attitude of future specialists in their professional practice speech were considered, also the proposals for the top school in the process of communicative abilities of young people were put forward.

Key words: professional requirements, competence approach, communicative competence, linguistic competence, moral competence, psychology of communication, language law orientation.

УДК 316.7

В. В. Міхеєва, кандидат історичних наук, доцент

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В УКРАЇНІ

Проаналізовано зв'язок соціокультурних чинників з рівнем довіри в українському суспільстві — з довірою співвітчизникам, політичним інститутам, правоохоронним органам. Оцінено рівень довіри. Особливу увагу приділено такому соціокультурному чиннику, як мова.

Ключові слова: довіра, суспільство, соціокультурний культура, суперечність.

Актуальність проблеми. Довіра є невід'ємною і важливою частиною життя людини і суспільства в цілому, що робить дослідження цього феномену вельми своєчасним. Особливо це стосується сучасного моменту, коли в українському суспільстві загострюється ситуація політичного протистояння та триває процес вибору вектора руху.

Метою статті є аналіз зв'язку соціокультурних чинників з рівнем довіри в українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Розгляд соціокультурних чинників у механізмі соціальної саморегуляції впливає із сутності соціокультурного підходу в соціології, який полягає у розумінні культури як активної творчої